

שמות תואר לוואיים ונשואיים בשניים משיריו של יהונתן גפן

מאת ויולט כהן

א. ברקים ורעמים

יש רעמים שמאד מפחידים	ברקים ורעמים
ויש כאלה שרק קצת:	בליל חורף קר
יש רעם חלש	לא נשמעים תמיד
ורעם בינוני	אותו דבר.
ויש רעם חזק חזק	ברקים ורעמים
שלא נעים לשמוע,	רעמים וברקים
בעיקר אם אתה לבד.	לפעמים קרובים
לעתים רחוקות אתה פוגש רעם נחמד.	ולפעמים רחוקים.
ברקים ורעמים	רעמים וברקים
בליל חורף קר	בלילות הגשומים,
לא שומעים תמיד	את הברק רואים
אותו דבר.	אבל את הרעם שומעים.

נענין בשמות התואר הלוואיים

ליל חורף קר, בלילות הגשומים, יש רעם חלש, ורעם בינוני, ויש רעם חזק חזק, רעם נחמד. כל שמות התואר מתארים שמות-עצם. על אף היותם מתארים-לוואיים סטטיים: חלש, בינוני, חזק חזק, יש לנו רושם של פעילות ורעשים היוצרים תחושה של דינמיות. **"רעם נחמד"** יש צירוף ממוקד משתי בחינות:

- א. זה הבית היחידי בשיר, הבנוי משורה אחת והארוכה ביותר.
- ב. מבחינה תחבירית-סמנטית: כאן מוצמד לרעם מתאר מסוג חדש, שונה מהמתארים הקודמים, אשר תוארו עוצמת קול והיו בעלי מטענים שלילים. כאן נוצרת האנשה, רעם, שהוא שם עצם כללי, מצורף לו שם תואר המתאר את שם העצם מבחינת תכונתו, המוסבת בד"כ לבעלי חיים ואדם. והרעם כאן מקבל

מימד חיובי. נתון זה הוא מפתיע מאד וזוהי גישה חדשה ליסוד הלשוני, גישה פתוחה לחשיבתו של הילד, מעין צירוף פתוח-מפתיע לעומת הצירופים הצפויים, ה"סגורים" במידה רבה.

וכך פרשו ילדים את המושג **רעם נחמד** :

רעם חברי, קולות מעניינים כמו מוסיקה, קול מתוק קול נעים, קול מרגיע, רעש נעים, רעש שמביא אהריו גשם ברכה, רעם שעשה דרך ארוכה עד שהגיע אלינו, רעם שלא רוצה להפחיד את הילדים.

שמות התואר כנשוא

רעמים וברקים / לפעמים **קרובים** / ולפעמים **רחוקים**.

ע"י שמות התואר הנשואים "קרובים" ו"רחוקים" מובא מושג המרחב, בסדר הדרגתי מהקרוב לרחוק, ו"קרובים ורחוקים" מקבלים משמעות של עוצמת הקול. קרובים — פירושו רעם חזק, הנשמע היטב; רחוקים — פירושו רעם חלש, הנשמע בקושי.

יהונתן גפן מביע בצורה זו את הקוטביות.

ההתייחסות לאורך כל השיר הוא לרעם ולא לברק, ורק משפט אחד מוסב לברק: "את הברק **רואים** אבל את הרעם **שומעים**".

המעטת הברק מזגישה את עוצמת פחדו של הילד מפני הרעם, הנתפס בחוש השמיעה. "יש רעמים שמאד מפחידים, ויש רעם חזק חזק שלא נעים לשמוע".

שמות התואר הנשואיים הללו: "**מפחידים**", ו"**לא נעים**" נושאים **מטענים ריגוריים שליליים**, דבר המחריף את הבעת תחושתו הפנימית של הילד ופחדיו למשמע הרעמים, מבחינת הלוך נפשו.

נשואים אלה פונים לאמוציה, לרגש: ע"י פסוקית הלוואי "שלא נעים לשמוע" מגביר גפן את משמעות תיאור הלוואי "חזק חזק" ובפסוקית — שלא נעים לשמוע — יש פנייה ישירה לחוש השמיעה ויש פעילות סמויה, אף נוצר משחק חשיבה. "בעיקר אם **אתה** (כינוי גוף נושא) לבד (תאור מצב נושא)". כאן המקום היחידי בשיר ששמות התואר הנשואים מתארים נושא אנושי המתבטא בכינוי גוף: **אתה** לבד, וממקד את הלוך נפשו של הילד הבודד. כאן נוסף מידע למצב: הילד לבד בליל חורף קר, בלילות גשומים. ומכאן נובעים המטענים הריגושים השליליים כלפי הרעם, המפחידו מאד.

שורה זאת מסכמת למעשה את הבית הרביעי שהוא גם הארוך ביותר, ולמעשה לא מצוי בו נושא פועלי, והלוואים התיאוריים הרבים שבו וכן הנשואים התיאוריים יוצרים את האווירה שבשיר, אווירה דחוסה של מועקה. כן נוצרת לפנינו דינמיות סמויה של קולות הרעמים הנשמעים אשר בחפיפה הם מהווים את הלך רוחו של הילד.

בית זה **מחייב השהייה** וריכוז תשומת הלב אל שם התואר המתאר את הילד ומצבו, שהוא גם יחידי וגם נמצא במקום של הפסק גדול (נקודה) וסיום בית. ולאחר

המטען הריגושי השלילי הגבוה של הבדידות, המגבירה את פחדו מן הרעמים באה שורה מפתיעה: "לעתים רחוקות אתה פוגש "רעם נחמד". מבחינה פרוזודית הבית הראשון והאחרון שווים, ובשניהם מצוי "ליל חורף קר", היוצר מעגליות, ומסגרת לשיר. הרעם הוא מטונימי לקול. המתארים המרחיבים־הלואיים ל"רעם" נמסרים באינפורמציה הדרגתית של עוצמה וחוזק, מן הקל אל הכבד, 3 דרגות באיכות הרעם: חלש, בינוני וחזק חזק.

המטען הריגושי שבשמות התואר הלואיים :

רעם חלש — לא מפחיד ; רעם בינוני — מפחיד מעט ("שרק קצת"); רעם חזק חזק — מפחיד מאד, החזרה "חזק־חזק" מעצימה את תחושת הפחד ("שמאד מפחידים").

ב. גן סגור

קוביות נרדמות,	אתמול
מסודרות בסל,	בחמש אחרי הצהריים
ואין שם אף ילד	הלכנו עם אמא למכולת
שיבנה מהן מגדל.	ובדרך ראינו
ואין שם אף גננת	שהגן שלנו סגור.
שתגיד מה מותר	הנדנדות עומדות
ומה אסור.	בין העצים הגבוהים,
וכל הספרים מסודרים על המדף	והפרחים כאלה נמוכים
כי אין מי שישמע סיפור.	ובלי צבעים

זה לא כל כך נעים

לראות גן סגור.

בשיר **שולט נשוא שם תואר**, כאשר לרוב נושאייהם של שמות־התואר הם שמות עצם כלליים: גן, פרחים, קוביות, ספרים. המשפטים והפסוקיות שהתואר נשואם הם פחות דינאמיים, ומשרתים את האוֹי־רה של העזובה וחוסר תנועה בשיר, בשל היות הגן סגור. סטואצית השיר: ילד עובד ליד גנו עם אמו בשעות אחר הצהריים ורואה שגנו סגור, ומתאר את העזובה בחצר, בפנים, היעדר הגננת, ומסכם שלא נעים לראות גן סגור.

נבדוק לאורך הבתים כיצד משרתים שמות־התואר הלואיים ושמות־התואר הנשואיים את האימגים בשיר ובמקביל את הלוח נפשו של הילד.

בית א' מהווה את האקספוזיציה שבשיר ומעלה את נושא השיר: "ראינו שהגן שלנו סגור". סגור — נשוא תאורי זה מביע מצב לנושאו "הגן" — אחר הצהריים הגן סגור, ומאחורי המלה "סגור" מסתתרת תחושת העזובה ובדידותו של הגן.

בית ב' מעלה את האימג' של חצר הגן, את חוסר התנועה והמשחק ע"י לוואיי תאור ונשוא תאור "הנדנדות עומדות בין העצים הגבוהים". לוואיי זה מתאר את גרעינו, העצים מבחינת **איכות הגודל**, הנדנדות עומדות בין העצים הגבוהים, והפרחים (נושא) כאלה **נמוכים** ובלוי צבעים (נשוא תוארי-מתאר).

לאפיון הפרחים מבחינת הגודל, לעומת העצים, בוחר גפן בכוונה בתיבה "נמוכים" ולא "קטנים" כדי להבליט את ניגוד התארים "גבוה" ו"נמוך".

אין נוהגים לומר פרח נמוך או גבוה. ולכן משתמע מכאן **שנמוך היא תכונה ומצב נפש**. הקש: קטן בערכו מתכנס בתוך עצמו **שרוי בעצב, בישן**.

גם הפרחים כמו הנדנדות חשים את עצב הבדידות, כאשר הגן סגור והילדים לא נמצאים: אין צהלת ילדים, סביר להניח שמסביב שקט שקט.

והפרחים (נושא) **בלי צבעים** (נשוא). צבע הוא מושג הנתפס בחוש הראיה וע"י תחושה, וכאן הפרחים **בלי** צבעים. הילד מגדיר את תכונת הפרח באמצעות שלילתה, "בלי צבעים" פרושו נטול חיים. כאשר אנו רוצים לאפיין אדם לשלילה נוהגים לומר בסלנג "אין לו צבע". מי שקרוב למושג חברתי "אין לו צבע", או "בלי צבע" יכול לקלוט את המתואר בשם-התואר "בלי צבעים" שמשקף את הלוח נפשו של הפרח, שגם הוא חש כביכול בדידות ועצב. זאת קולט הילד, שהרי הפרח מצטיין בדרך-כלל בצבעיו וכאן הוא נטול צבע.

צירוף האיחוי של 2 נושאים "והפרחים כאלה נמוכים, ובלוי צבעים" יוצר מטען ריגושי שלילי, המשקף מצד אחד את תחושת הילד, ומצד שני גם הצומח והדומם עצובים ובודדים.

בבית ג' האימג' הוא אל תוך הגן — החדר ומשחק הקוביות.

"קוביות (גרעין) נרדמות (לוואיי) מסודרות בסל". "נרדם" מתאים לגופים חיים ולא דוממים כמו קוביות. הנפשת הקוביות מביאה לתחושה של מטען ריגושי שלילי: כאן הם נרדמות (מצב) בשל חוסר המעש בהן.

"רדום" הוא חלק מהסלנג הישראלי ומבטא תפיסה חברתית של אי פעילות, סטטיות. אנו נוהגים לומר אדם רדום, (ישנוני) וכוונתנו לאדם שאינו ער למתרחש סביבו, חסר-פעילות. גם כאן מקבל תיאור זה ייצוג שלילי, גם הקוביות חשות בחוסר המעש ולכן הן נרדמות. (לגבי 'מסודרות' הרחבתי את הנושא בספרים מסודרים להלן, באשר הרעיון חופף).

בית ד' מדגיש את הגננת ותפקידיה. הגננת אינה נמצאת. המשורר בוחר דווקא תארים מחיי הילד ומשפתו. "שתגיד מה (נושא) מותר (נשוא) ומה אסור (נשוא)".

שתי המלים הללו מייצגות את המבוגר כלפי הילד בדמות הגננת. האומרת "זה אסור זה מותר", והיא מתוארת באמצעות נשואים שמות תואר המתארים תוכן, ובעקיפין גם אותה. בו בזמן הילד והאם מתוארים בנשוא **פועלי**, המחריף את תחושת הניגוד.

"וכל הספרים מסודרים (נשוא) על המדף". "ספרים מסודרים" מבטאים לפעמים ערך שלילי (כנ"ל קוביות מסודרות). הסלנג העברי מייחס ל"ספרים מסודרים" משמעות

שלילית. הכוונה לספרים שאין נוהגים לגעת בהם, ספרים שלא משרתים את המטרה, ומונחים בלבד.

ספרים מסודרים מזכירים (במאמר 'הפיל האדום שבגראז') את המושג "ילדים מסודרים" ("והם תמיד נורא מסודרים").

הידיעה החברתית של ספרים מסודרים (כמו "ספריה מסודרת") תאפשר קליטת המתואר בשם התואר "מסודרים". כי לעצמו מסודר הוא בעל מטען חיובי, וכאן בשיר קיבל ערך שלילי.

בית ה' הוא הקצר שבין הבתים, וממקד מבחינת השיר. הוא בנוי מ-2 שורות שבכל אחת מהן מופיע תואר, פעם מבחינת נשוא-תוארי ופעם לוואי-תוארי. "זה לא כל כך נעים (נשוא) לראות גן סגור (לוואי מתאר מצב)" בית זה מעמיק ע"י התארים את תחושת נפשו של הילד, שמשליכה על הדומם והצומח שבגן, אך מכליל את כל הגנים. בתחילה הכוונה לגן מיוחד — גנו של הילד: "הגן שלנו סגור" אך בסיום מכליל גפן את כל הגנים. הילד ואמו מתוארים בנשואים פועליים, בו בזמן שהגן על כל אביזריו והצומח ואף הגננת מתאפיינים בשורה של תארים.

תפקידים של שמות התואר — הוא להראות כאן חוסר-פעילות, המעניק צביון סטטי לגן, חוסר תנועה וחיים ותחושת העזבון מושלכים על נפשו של הילד, **ריבוי התארים** בשיר מראה על הימנעות מהתרחשות.

בשיר זה לא היסוד הסיפורי הוא החשוב, אלא **התיאור הלירי**, המשתמע משורת התיאורים שבו. בשיר "ברקים ורעמים" מרובים יותר לוואים שמות תואר, המרחיבים את שם העצם "רעם" ונמסרים באינפורמציה הדרגתית, וטעונים עוצמה ריגושית גבוהה מאד.

כן אופיינית הגדרת תכונתו של התואר על-ידי שלילת החיוב שבו: "שלא נעים לשמוע" "זה לא כל כך נעים". שילובם של שמות התואר הלוואים והנשואים בשיר בתוך שימת לב למטענים הריגושים שבשמות התואר, ההשהיה והעיכוב, מביאים את הרצון להגיע מהר למטרה ולפתרון, הממחישים את הלוך הנפש שבשירים; והשימוש המתוחכם בשמות התואר, שהוא פחות מיתודי, נותן מימד מפתיע, וגישה חדשה לתפיסת השיר.

יונתן גפן מתמקד בכל שיר בנושא אחד (מאפיין אחד): בשיר "ברקים ורעמים" במושג של **הקול** והמשתמע ממנו; בשיר "גן סגור" — **בבדידות והעצב** והמשתמע מהם.

כן יוצר יונתן גפן בשיריו אנטרופומורפיזם, מייחס לדומם ולמושגים מופשטים תכונות אנושיות כגון: **קוביות נרדמות**, אשר מעמיק את המשמעות הסמלית המסתתרת בקוביות הנרדמות.

בחירת שמות התואר אצל גפן היא יפה ומפתיעה, ויחד עם זאת משרתת את התוכן.

1. ר' לכל שיר יש שם, מירי ברנך מאיה פרוכטמן, פפירוס ת"א, עמ' 74.